

Ամայա ՍՈՂՈՄՈՆՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՆՈՒՄԸ ԷՄԻԳՐԱՆՏԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՔՈՒՄ**

Արագ զարգացող աշխարհում պատկանելության խնդիրը մնում է ժամանակի հրամայականը: Չնայած մեր արմատները փորձում են մեզ պահել հայրենիքում, շատ դեպքերում էմիգրանտ դառնալն անխուսափելի է դառնում: Միգրացիան, ըստ էության, դարձել է հասարակական նորմ և ինքնության, պատկանելության և տան հասկացությունները վերանայելու և այլ դիտանկյան տակ ներկայացնելու անհրաժեշտություն է առաջացել: Էմիգրանտական գրականության մեջ արտացոլվում են երեք հիմնական կատեգորիաներ՝ դիցաբանական, սոցիոլոգիական և հոգեբանական: 20-րդ դարը համարվում է միգրացիայի դարաշրջան: Հողվածի նպատակն է էմիգրանտական գրականության համարեքստում բացահայտել միգրացիայի թաքնված շերտերն ու բարձրացնել մի շարք հարցեր, որոնք կօգնեն մեզ ավելի լավ մեկնաբանելու էմիգրանտական գրականության առանձնահատկությունները:

Բանալի բառեր. քստոր, էմիգրանտական գրականություն, կարոտ, հիշողություն, ինքնություն, պատկանելություն, բազմամշակութայնություն, հասարակություն, հոգեբանական ինքնադիմանկար, ինտեգրում

Որտեղի՞ց է առաջացել էմիգրանտական գրականությունը, որտեղ են թաքնված արմատները: Որո՞նք են էմիգրանտ դառնալու պատճառները: Ի՞նչ խնդիր է լուծում էմիգրանտական գրականությունը: Կարո՞ղ է էմիգրանտական գրականությունն առանձին ժանր համարվել թե ոչ: Ո՞րն է էմիգրանտական գրականության լեզուն: Ո՞ր մշակույթին է պատկանում էմիգրանտ գրողը: Ինչպե՞ս է էմիգրանտական գրականությունն անդրադառնում փոքր ժողովուրդների խնդրին: Ի՞նչ լեզվով և ինչպե՞ս է գրողն աշխարհին ներկայացնում իր մշակույթը: Ի՞նչ առանձնահատկություններ ունի էմիգրանտական գրականությունը: Ի՞նչն է միավորում էմիգրանտ հեղինակներին և նրանց ստեղծագործությունները: Ո՞վ է էմիգրանտ գրողը: Վերոնշյալ հարցերի օգնությամբ կփորձենք բացահայտել էմիգրանտական գրականության առանձնահատկությունները:

Էմիգրանտական գրականություն տերմինն առաջին անգամ ներկայացվել է 1890-ականների սկզբներին ֆրանս-կանադացի քննադատների կողմից, որոնք փնտրում էին մի անվանում՝ ներկայացնելու Քվեբեկ գաղթած քստորականների նոր սերնդի պոեզիան և արձակը, որը ո՛չ կարող էր կանադական, ո՛չ էլ քվեբեկական գրականություն համարվել:

Էմիգրանտ գրողներն ամենից առաջ համայնքի, ազգի, հասարակության մի մասն են: Սակայն դառնալով գաղթական՝ նրանք կտրվում են պատմությունից և տեղանքի զգացումից:

Էմիգրանտ գրողը համարվում է իր սեփական վիճակի կարևորագույն մասնակից դիտորդը: Հենց գաղթը տեղի է ունենում, գաղթականը կորցնում է սեփական տան զգացողությունը: Էմիգրանտական գրականությունն անհատական է, սուբյեկտիվ և բազմազան: Այն արտացոլում է, բայց նաև կարող է չափազանցնել կամ նույնիսկ հնարել այն սոցիալական փորձը, որը մղում է դրան: Գաղթը զուտ ժամանակամիջոց չէ մեկնման և ժամանման ֆիքսված կետերի միջև, այլ աշխարհում գտնվելու մի եղանակ՝ վերաքնակեցում:

Գաղթը կարող է փոխել մարդկանց և մտածողություն: Փոփոխությունները կարող ենք տեսնել մշակույթում՝ հագուստի, երաժշտության և պոեզիայի նոր ոճերի, գրականության մեջ: Ինչ է տեղի ունենում էմիգրանտի, իր անհատականության կամ հոգեբանական ինքնապատկերի հետ: Կարո՞ղ ենք արդյոք ասել, որ գաղթականն արդեն կորած է իր մեկնելուց ավելի վաղ: Կարո՞ղ են արդյոք գաղթ և փոփոխություն բառերը համարվել հոմանիշներ այս համատեքստում: Կարո՞ղ է արդյոք այլություն բառը նկարագրել գաղթականին: Էմիգրանտն ունի մի քանի տարբերակ. վերստեղծել նախկին կյանքի տարրերը, փորձել միացնել կամ ամբողջությամբ նմանեցնել, ստեղծել նոր ինքնություն, որը բնութագրվում է անկախության զգացումով ինչպես ծագման հասարակությունից, այնպես էլ նպատակակետի սոցիալական կառուցվածքից: Շատ գաղթականների ընդհանուր առանձնահատկությունը երկմտանքն է: Կասկածները անցյալի ու ներկայի, ընդունող հասարակության, վարքի չափանիշների, ընտրությունների ու ցանկությունների միջև: Գաղթականի ձայնը մեզ պատմում է օտար լինելու մասին, նույնիսկ եթե մենք տանն ենք: Միաժամանակ ապրել ներսում և դրսում, մշտապես լինել փախուստի մեջ, մտածել վերադառնալու մասին, բայց միևնույն ժամանակ գիտակցել դրա անհնարինությունը, քանի որ անցյալը ոչ միայն մեկ այլ երկիր է, այլ նաև ներկայի մեկ այլ ժամանակ: Այն մեզ պատմում է, թե ինչ է նշանակում ապրել այնպիսի միջավայրում, որը սահմանափակում է քո լեզուն, կրոնը, մշակույթը: Այն պատմում է երկար ճանապարհորդությունների և տեղափոխությունների, կորուստների, փոփոխությունների, բախումների, անզորության և անսահման տխրության մասին, որոնք լրջորեն փորձարկում են գաղթականի զգացմունքային ամրությունը: Այն պատմում է ծանոթ և անծանոթ նոր տեսլականների ու փորձությունների մասին: Գուցե, նրանց համար, ովքեր գալիս են այլ տեղից և չեն կարող ետ վերադառնալ, գրելը դառնում է միակ ապրելու ձևը: Նրանք սկսում են վերահաստատել իրենց տունն իրենց գրականության մեջ և գրելը դառնում է միակ սփոփանքը:

Մենք ունենք մեկ այլ խնդիր ևս: Գրականությունը, որը կոչվում է հայրենի (լուկալ)՝ հակադրվում է ընդհանուրին, առնվազն միջազգայինին: Միջազգային միգրացիան վաղուց համաշխարհային գրականության առանձնահատկություններից մեկն է դարձել ինչպես հետարդյունաբերական, այնպես էլ զարգացող երկրներում: Միգրացիան ունի շատ արմատներ, որոնք կարող են լինել ինչպես անհատական, այնպես էլ հասարակական: Այն կարող է համարվել բնականոն կյանքի ուղի: Իրականում մենք բոլորս ապրում ենք միգրացիայի դարաշրջանում: Վերափոխում տեղի է ունենում ոչ միայն գաղթականների կյանքում, այլ նաև բոլորի, ում վրա այս կամ այն կերպ ազդում են հասարակական, քաղաքական և տնտեսական փոփոխությունները՝ այդ թվում նաև միգրացիան:

Մեկ այլ գրականության ուսումնասիրության ոլորտ, որը մտնում է էմիգրանտական գրականության ուսումնասիրության ընդհանուր շրջանակի մեջ, աքսորի գրականությունն է: Էդուարդ Սաիդը աքսորը սահմանում է որպես մարդու և հարազատ վայրի, ես-ի և նրա իրական տան միջև առաջացած անբուժելի սպի, ինչպես նաև վերջնական կորստի պայման: Նա ասում է, որ աքսորն ամենից շատ դիմադրության մի ձև է /Eagleton, Jameson, Said, 1994: 137/: Կան գիտնականներ, որոնք միավորում են աքսորը, գաղթը և նույնիսկ մշակութային բազմազանությունը:

Էմիգրանտ հեղինակների օտար և այլ լինելն ազդում է գրական շուկայում նրանց ստեղծագործությունների տարածման և սպառման վրա: Եվ պատճառներից մեկը տեքստն է: Էմիգրանտական տեքստը ոչ միայն գրական դաս է, այլ նաև գրելու եղանակ, որն անկախ է հեղինակի էթնիկական կամ ազգային ծագումից: Սա օտար մշակույթը գրականության, ապրանքների վերածելու հիմնական ձևերից մեկն է՝ կոսմոպոլիտ համայնքներում պատկանելության զգացում արթնացնելը, ստեղծելով էթնոմշակութային տարածքներ, որոնցից կարող են խոսել դրանց հեղինակները:

Էմիգրանտների մեծ մասը ստիպված է դարձել գաղթական: Դա նրանց որոշումը չէ: Երկու համաշխարհային պատերազմները, անհաշվելի տարածաշրջանային պատերազմները, ապագադրության գործընթացը մեծ դեր խաղացին 20-րդ դարում աշխարհը հատած գաղթականների, փախստականների և աքսորյալների կյանքում: Մարդիկ անցնում են սահմաններ, տեղականը դառնում է համաշխարհային և քարտեզները վերափոխելու ժամանակն է հասունանում: Վերը նշված համաշխարհային մասշտաբի իրադարձությունները խոր ազդեցություն ունեցան նաև գրականության պատմության վրա: Օր օրի աճում է երկու կամ ավելի երկրներին պատկանող հեղինակների թիվը: Էմիգրանտական գրականությունը միայն գաղթականների կողմից չի գրվում: Աքսորի գրականությունը վերաբերում է բոլոր գրական գործերին, որոնք գրվում են գաղթի տարիներ-

րին: Հեղինակներն ընտրում են իրենց նոր տան լեզուն, այլ ոչ թե մայրենին, այնպես, որ իրենց տեքստերում չերևա ազգային ինքնությունն ու ժառանգությունը: Գրականության տեսաբանները, որոնք գրում են ներգաղթի մասին, հաճախ դրան վերաբերվում են որպես փոքր գրականություն: Գաղթի մասին ուսումնասիրությունները գրականության մեջ սահմանափակվում են ազգային գրականությամբ կամ ընդհանրապես հետգաղութային գրականությամբ: Եվ՝ մոդեռնիզմի, և՛ պոստմոդեռնիզմի հարաբերությունները միգրացիայի հետ ամուր են: Մասնատումը, տեղահանումը և օտարումը լավագույնս բնութագրում են էմիգրանտական գրականությունը: Գաղթը հիմնականում վերաբերում է անհատի տեղահանմանը և հնարավոր օտարմանը ինչպես հին բարոյական նորմերից, այնպես էլ նոր ենթատեքստերից: Միգրացիան փոփոխության և ինքնության մասին է: Այն շարժման մասին է: Գաղթի արդյունքի տեսանկյունից կան նաև ուժեղ փոխհարաբերություններ գաղթականների կամ էթնիկ համայնքների ստեղծման և պոստմոդեռնիստական դատողության այլության օրինականացման հետ՝ որպես հիմնական նպատակ անհատի և խմբային ինքնության որոնման: Գաղթի դարաշրջանում սրանք թեմաներ են, որոնք ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ազդում են բոլորի վրա, և միգրացիոն խնդիրները դարձնում առաջնային: Պատերազմներն ու ժամանակի առաջընթացը միշտ վերափոխում են հինը, և գաղթականի համար դժվար է դառնում փոփոխությունը նկատելը: Միգրացիան գործընթաց է, որը տեղի է ունենում երկու մակարդակներում՝ և՛ արտաքին, և՛ ներքին: Գաղթի և դրա ազդեցության վերաբերյալ ստեղծագործական գրությունների մեծ մասը, սակայն, խիստ ինքնակենսագրական է: Գրելու դրդապատճառները կարող են բազմազան լինել՝ ինչպես հասարակական, այնպես էլ անձնական: Գրական նյութն ուղղակիորեն հիմնված է ապրած փորձի վրա: Դա հիմնականում տարբեր մշակութային ծագում ունեցող գրական ոճերի խառնուրդ է: Փախուստի և աքսորի փորձը, որպես հայրենիքը լքած և այլ տեղ բնակություն հաստատած էմիգրանտի համար դառնում է գրելու նյութ: Հետպատերազմական հասարակությունը հատուկ նշանակություն տվեց էմիգրանտական մշակույթին: Աքսորի գրականությունը գործ ունի վերադարձի հետ՝ կա՛մ իրականացված կա՛մ մտացածին: Այս դեպքում վերադառնալ կարող է նշանակել ետ գնալ, բայց հավասարապես նաև նորից սկսել, որոնել, բայց նաև կորցնել: Վերադարձն ունի և՛ ժամանակային, և՛ հոգևոր հարթություն: Խալեդ Հոսեյնին փախստական դառնալուց հետո վերադառնում է Աֆղանստան, սակայն չի կարողանում լրացնել տարիների բացը և վերադառնալ այն նույն կետին, որից սկսել է էմիգրանտական ճանապարհորդությունը: Վերադառնալն էլ է ընտրություն: Ի տարբերություն Հոսեյնիի Վլադիմիր Նաբո-

կովն այդպես էլ չի վերադառնում հայրենիք: Սա նույնպես էկզիստենցիալ ընտրություն է:

Անհատին վերադարձը հազվադեպ է լիովին բավարարում. հանգամանքները, սահմաններն ու ինքնությունները բոլոր իմաստներով փոխվում են: Բայց գաղթի դարաշրջանում շատերի համար վերադարձի ժամանակը և վայրը սխալ են սահմանված: Գաղթականի ընտանիքում դաստիարակվածների համար այստեղի և այնտեղի, հայրենիքի և արտասահմանի ընկալումները խճճված են: Ետ վերադառնալուց հետո գաղթականներն օտարացած են և չեն կարողանում առերեսվել իրականության հետ: Այստեղ տեղին է Թոմաս Էլիոթի միտքը. «Իմ սկզբի մեջ իմ վերջն է»: Ստեղծագործական և երևակայական գրականությունը կարող է արտացոլել բարդ և երկիմաստ իրողություններ, որոնք այն դարձնում են մարդկային զգացմունքների և հասկացությունների շատ ավելի հավաստի պատկերացում: Գաղթի մեջ, բոլոր թեմաներից վեր, երկիմաստության, բազմակարծության, փոփոխվող ինքնությունների և մեկնաբանությունների մակարդակները գուցե ավելի բարձր են, քան կյանքի շատ այլ ասպեկտներում: Գաղթը հաճախ ընկալվում է որպես անհատի ցանկությունների և հնարավորությունների միջև ընկած լարվածություն՝ որպես անցյալի հանգամանքների և ապագայի սպասումների արտացոլում: Պոստմոդեռնիստական աշխարհն արտացոլում է գրական այն արդյունքները, որոնք բազմազանության, գաղթի և գաղթականի շնորհիվ դառնում են ժամանակակից գրականության կարևոր թեմաներից մեկը:

Էմիգրանտ դառնալու գործընթացը շատ բարդ ու հետաքրքիր է: Գաղթի առաջին փուլը գնալու որոշում կայացնելն է: Հայրենիքը լքելու նախորդ գիշերը լի է սիմվոլիկայով: Հիմնվելով սոցիոլոգիական հետազոտությունների վրա՝ կարող ենք ասել, որ էմիգրանտ դառնալու վերաբերյալ որոշում կայացնելու գործընթացը երբեք հստակ կամ սև-սպիտակ չէ: Շատ գաղթականներ, եթե ոչ մեծամասնությունը, նախքան մեկնելը տառապում են հակասական հույզերից:

Կա ընկերների և ընտանիքի, հայրենիքում հնարավոր հետաքրքրությունների և ազատության ձգողական ուժը, ծանձրոյթի, անճանաչելիի նկատմամբ ունեցած վախի ճնշող ուժը, որ ստիպում է մնալ: Գոյություն ունեն մի շարք գրական աղբյուրներ, որոնք կարող են օգտագործվել տեսնելու համար, թե ինչպես են գրողները՝ որպես արվեստագետներ, գրում իրենց ժամանակի և տեղի մասին, օգնելով մեզ հասկանալ գաղթի գործընթացը: Ինքնակենսագրական աղբյուրները, ինչպես և ակնկալվում էր, փաստորեն, ավելի նկարագրական են: Գաղթի մոտիվը շարունակվում է, կապը դեպի տուն դեռևս կարևոր է, տուն գալու գաղտնի ցանկությունը պահպանվում է: Սա հատկապես պետք է որ կարևոր լինի ընդունող հասարակության մեջ գաղթականների լիակատար ձուլումը կանխելու հա-

մար. ամերիկյան արտագաղթի դեպքում այսօր տեղահանումը և ներգաղթի բացակայությունը սրվում են անօրինական կարգավիճակով: Այնուամենայնիվ կա նաև վկայություն այն մասին, որ արտագաղթի նկատմամբ վերաբերմունքը շարունակում է երկիմաստ լինել՝ հաճախ զուգորդվելով փախուստի հետ: Մի կողմից աքսորի գրականությունը սոցիալական վկայություն է, մյուս կողմից գրականությունն անհատական է, սուբյեկտիվ և բազմազան: Այն կարող է արտացոլել, բայց նաև չափազանցել, մարտահրավեր նետել կամ հասարակական փորձի իմիտացիա ստեղծել:

«Աքսորի հաճույքներում» գրքում Լեմմինգը գրում է «Գաղթական լինելն աքսորյալ վիճակում լինելն է: Եվ աքսորը, հանգամանքներից ելնելով, միշտ գաղթական է»: Լեմմինգի համար աքսորի փորձառությունը գաղթականների պատմություններում կարևոր և անխուսափելի մասնիկ է, ավելին, այն ոչ թե պարզապես գոյություն ունի, այլ շարունակական շարժում է, կրկնություն և կերպարանափոխություն: Աքսորը կարող է նկարագրվել որպես օտարության զգացում, անփոփոխ վիճակ, որը միջնորդում և փոխակերպում է տարածության, ժամանակի, ծագման և պատկանելության ընկալումը: Լեմմինգը գրում է «Իմ աքսորի հաճույքն ու պարադոքսը պատկանելն է այն վայրին, ուր գտնվում եմ: Թվում է՝ իմ դերն ավելի շատ կապված է ժամանակի և փոփոխության, քան հանգամանքների աշխարհագրության հետ, չնայած Նոր Աշխարհում միշտ կա հողի մի փոքր մաս, որը շարունակում է արձագանքել իմ գլխում /King, Connel, White, 1995: 59/:

Բոլոր գաղթականները զբաղեցնում են խոցելի դիրք: Եղանակը, սովամահությունը, պատերազմը, կարիքը, արկածային ոգին, հետաքրքրությունը, ավելի լավ ապագայի հեռանկարը (ամերիկյան երազանք), սերը, ողբերգությունը, սեփական երկրում աքսորված լինելը, բոլոր թվարկվածները կարող են էմիգրանտ դառնալու պատճառ դառնալ: Բոլոր մարդիկ էլ հոգեպես կապված են իրենց ծննդավայրին: Հետևաբար, արտագաղթը միշտ եղել է անհրաժեշտ չարիք, ոչ ցանկալի, սակայն անխուսափելի քայլ: Հրաժեշտի պահն առաջին դառը հաբն է էմիգրանտի համար: Բաժանման գործընթացը չափազանց զգացմունքային է: Դու գիտես, որ վերջին անգամ ես տեսնում քո հողը: Հանկարծ արմատախիլ եղած ես քեզ զգում: Գաղթականների ամենացավոտ փորձություններից մեկը, անկասկած, հին արժեքների կորուստն է: Նրանք երբեմն կորցնում են ծագման զգացումը և ասում իրենք իրենց «Ես ոչ ոք եմ»:

Երբեմն ինքնության փոփոխությունը երևում է անվանափոխության մեջ: Գաղթականները չեն ցանկանում աչքի ընկնել նոր հասարակության մեջ: Իհարկե, նրանք ցանկանում են պահպանել իրենց կրոնական և էթնիկ ինքնությունը, բայց երբեմն ստիպված են լինում ենթարկվել որոշ կերպարանափոխությունների: Ե՛վ մշակութային, և՛ հասարակական հարմարեցման (ադապտացիայի) գործընթացը կարող է ավելի երկար տևել, քան

գաղթականը պատկերացնում է: Կա գաղթականների երկու տեսակ՝ նրանք, ովքեր մնում են, և նրանք, ովքեր վերադառնում են:

Երկիրը, ուր նրանք գաղթում են ներկայացնում է նորը և ժամանակակիցը, հայրենիքը խորհրդանշում է հինը և ավանդականը: Երկրում, ուր գաղթել են կարողանում են ավելի շատ գումար վաստակել, բայց իրենց հայրենիքում կարողանում էին ապրել: Նոր երկիրը մարմնավորում է փոփոխման գործընթացը և նյութապաշտությունը, հայրենիքը՝ կայունությունը, ավանդույթը և աննյութականությունը: Գաղթականները, ովքեր նախընտրում են առաջինը, մնում են, իսկ ովքեր գնահատում են վերջինը՝ վերադառնում: Հայրենիքի կարոտն իրականում շատ վտանգավոր հիվանդություն է: Վերադառնալու փափագը անընդհատ աճում է: Գաղթականը ցանկանում է տեսնել իր տունը, ծանոթ դեմքեր և առաջին հերթին գտնել ինքն իրեն ավելի երիտասարդ տարիքում: Նրանք գնալու են ավելի բարդ ճանապարհով, քան նախորդն էր, սակայն տուն են հասնելու: Կարող են ձախողվել կամ հուսալքվել: Նրանք այլևս երբեք իրենց սեփական տանը չեն զգալու: Ովքեր իսկապես վերադառնում են, ավելի շատ գնահատում են կորցրածը քան գտածը:

Կան նաև էմիգրանտներ, ովքեր գաղթում են երկրորդ անգամ: Շատ գաղթականներ որոշում են կայացնում և շարունակում երկմտել, արդյո՞ք ճիշտ ընտրություն են կատարել: Նրանք, ովքեր դառնում են վերադարձող գաղթականներ, կարծես թե որոշում են, որ պատկանում են իրենց հայրենի հողին՝ չնայած ունեն կասկածներ ու անորոշության զգացում: Նրանք նախընտրում են վերադառնալ, քանի որ ավանդույթը, կայունությունը, հինն ու անցյալն ավելի մեծ նշանակություն ունեն, քան առաջընթացը, փոփոխությունը, նորն ու ապագան: Ավելին, նրանց անձնական կապերն ու հարաբերությունները տանը գտնվող մարդկանց հետ ավելի ամուր և կարևոր են, քան նոր աշխարհում ապրող մարդկանց հետ: Նրանք, ովքեր դառնում են էմիգրանտներ և մնում, ունեն հակառակ զգացողություններ ու նախասիրություններ: Բայց կա ևս մեկ մեկնաբանություն այն մասին, որ նրանք ունեն երկու տուն և կարիք չկա ընտրել մեկը կամ մյուսը, նրանք կարող են օգտվել երկուսից էլ՝ անընդհատ շարժվելով ետ ու առաջ՝ թե՛ մտքով ու հոգով, թե՛ ֆիզիկապես: Նրանք տեսնում են երկու հասարակությունների առավելություններն ու թերությունները և կարող են վայելել երկուսի առավելությունները: Միգուցե նրանք ուզում են ապագայի հնարավորությունները, բայց անցյալի ավանդույթները, հայտնիության կայունությունը, բայց օտարության հուզմունքը, հայրենիքում գտնվողների սերը, բայց նաև նրանցը, ովքեր գտնվում են տանը: Իրոք, շատ դժվար է ապրել այս երկու աշխարհներում միաժամանակ կամ ընտրություն կատարել նրանց միջև:

Չկա որոշակի անուն այն մարդկանց համար, ովքեր գտնվում են արտորում: Անկախ նրանից, թե որն է այդ մարդկանց տրվող ճիշտ անունը, անկախ նրանց դրդապատճառներից, ծագումից և նպատակակետից, անկախ նրանց ազդեցությունից այն հասարակությունների վրա, որտեղից հեռացել են և ուր գալիս են, մեկ բան միանգամայն պարզ է. նրանք դժվարանում են խոսել վտարանդի գրողի ծանր վիճակի մասին առաջին դեմքով: Հենց այս պատճառով էլ ստեղծվում է էմիգրանտական գրականությունը, որը հնարավորություն է տալիս հեղինակներին ներկայացնել իրենց պատմություններն իրենց ստեղծագործությունների հերոսների միջոցով: Քանի որ շատ բան չկա, ինչի վրա կարող ենք հույսներս դնել ավելի լավ աշխարհ ունենալու համար, քանի որ կարծես թե ամեն ինչ այսպես թե այնպես ձախողվում է, մենք պետք է ինչ-որ կերպ պնդենք, որ գրականությունը բարոյական ապահովագրության միակ ձևն է, որ հասարակությունն ունի: Վտարանդի գրողը փախչում է վատից դեպի լավը: Ճշմարտությունն այն է, որ բռնակալությունից կարելի է փախչել միայն դեպի ժողովրդավարություն: Վառ օրինակ է Հոսեյնին, ով հեռացել է ոչ թե ավելի լավ կյանքի հույսով, այլ փրկության հույսով՝ փրկվելու պատերազմից, սովից, բռնությունից: Բայց ճանապարհի ավարտն այստեղ չէ, քանի որ յուրաքանչյուր վտարանդի գրող մտածում է իր տուն վերադառնալու մասին: Նա ակնկալում է վերադառնալ ավելի լավ տուն: Շատ հաճախ այդ ավելի լավ տունն իր հայրենիքում չէ: Հենց այստեղից էլ ծագում են բոլոր հոգեբանական խնդիրները: Բրոդսկին գրում է. «Եթե մեկը փորձեր ասել թե ինչ ժանրի է պատկանում արքայազն գրողի կյանքը, ապա դա ամենայն հավանականությամբ տրագիկոմեդիա կկոչվեր» /Brodski, <https://www.nybooks.com/articles/1988/01/21/the-condition-we-call-exile/>:

Էմիգրանտներն իրենց նախկին կյանքի շնորհիվ կարողանում են գնահատել ժողովրդավարության հասարակական և նյութական առավելությունները, սակայն ճիշտ նույն պատճառով, որի հիմնական պատճառը լեզվական արգելքն է, էմիգրանտները լիովին անկարող են իրենց համարում որևէ նշանակալից դեր ունենալ նոր հասարակության մեջ: Ժողովրդավարությունը, ուր նրանք ժամանում են, ապահովում է իրենց ֆիզիկական անվտանգությունը, բայց հասարակական առումով անկարևոր է դարձնում: Իսկ կարևորության բացակայությունը հենց այն է, ինչ որևէ գրող, լինի էմիգրանտ թե ոչ, չի կարող հանդուրժել: Իրականությունն այն է, որ արքայազն գրողն անընդհատ պայքարում է, որպեսզի վերականգնի իր նշանակությունը, ազդեցիկ դերակատարումը, երբեմնի հեղինակությունը: Էմիգրանտի գլխավոր մտահոգություններից մեկը, սակայն, միշտ մնում է իր ժողովրդին օգտակար լինելը: Հնի վերահաստատումը, որն էմիգրանտն ունենում է նոր վայրում, շատ դժվար է տրվում, եթե իհարկե տրվում է: Գաղթականը հարցնում է ինքն իրեն. «Որտե՞ղ եմ

ես»: Ամենադժվարը օտարների մեջ օտար լինելն է, միանալն այն խմբին, որը քոնը չէ և չի էլ կարող լինել: Եթե բոլոր մարդիկ, ովքեր ունեն իրենց երկիրը, իմանան, որ հայտնվելու են անձանոթ աշխարհում, որն էականորեն տարբերվում է իրենց հայրենքից, որտեղից եկել են, և հնարավոր է, որ այլևս երբեք վերադառնալու հնարավորություն չունենան, գուցե ավելի երկար մտածեն մինչ որոշում կայացնելը: Բայց երբեմն նրանք ստիպված են լքել իրենց տունը: Տուն վերադարձողը միշտ ակնկալում է վերադառնալ մի միջավայր, որը միշտ ունեցել է: Երբ նա հույսը կորցնում է, սկսում է վերադառնալ իր անցյալին հիշողությունների միջոցով: Եվ պատճառը, որ նա սկսում է տառապել, հենց հիշողությունն է: Կա երկու լուծում. կա՛մ ջնջել հիշողությունը, կա՛մ էլ նրա հետ ապրել ամբողջ կյանքի ընթացքում:

Տունն այն վայրն է, ուր մարդը միշտ ցանկանում է վերադառնալ, երբ հեռու է: Կա մի լավ ասացվածք. «Տնից լավ տեղ չկա»: Մեր տունը և՛ ելակետ է, և՛ վերջնակետ: Աշխարհագրորեն տունը նշանակում է որոշակի տեղ երկրի վրա: Այն վայրը, ուր ես միշտ ցանկանում եմ վերադառնալ, իմ տունն է: Տունը տարբեր նշանակություններ ունի տարբեր մարդկանց համար: Այն նշանակում է բնապատկեր, հայրական օջախ, մայրենի լեզու, ընտանիք, ընկերներ, ազգային, անձնական սովորույթներ, ծանոթ բաներ, կարճ ասած, քո կյանքը: Տունը մեկ բան է նշանակում այն մարդու համար, ով երբեք չի լքել այն և բոլորովին այլ բան, նրա համար ով վերադառնում է, կամ ցանկանում է վերադառնալ: Գաղթականը երբեք չի կարող իրեն տանը զգալ: Չկան այլևս հարազատ ժեստեր, քայլվածք և խոսելաճոճ: Երբ դու փոխում ես քո շրջապատը, դու սկսում ես վերագնահատել այն, ինչ ունեիր առաջ: Հեշտ չէ վերականգնել այն, ինչ ունեիր. դու պետք է պատրաստ լինես առերեսվելու կարոտի հետ: Էմիգրանտն անընդհատ փորձում է ծանոթ դեմքեր գտնել: Այն ճանապարհը, որ տանում է Փարիզից Չարթերս, տարբերվում է Չարթերսից Փարիզ տանող ճանապարհից: Այն, ինչ պատկանում է անցյալին, երբեք չի կարող վերականգնվել ներկայում: Տունն, ուր ցանկանում ես վերադառնալ, ոչ մի դեպքում այն տունը չէ, որը դու թողել ես: Այն ևս փոփոխությունների է ենթարկվել քո բացակայության ընթացքում: Տուն վերադարձողը երբեք չի կարող լինել այն նույն մարդը, ով լքել է: Նա նույնը չէ ոչ՛ իր համար, ոչ էլ մնացածի, որոնք սպասում են իր վերադարձին: Յուրաքանչյուր տուն վերադարձող համտեսել է օտարության համը: Ցավոք, երբեմն մեր հայրենիքը չի տալիս այն նույն հնարավորությունները, ինչ այն երկիրը, ուր գնում ենք: Տանը նույնպես կարող են լինել հիասթափություններ: Համաշխարհային գրականությունում Հոմերոսն արդեն պատմել է ամենահայտնի էմիգրանտի տունդարձի պատմությունը: Ողիսևսը գաղթականի լավ օրի-

նակ է: Նա երկար ճանապարհորդությունից հետո չի վերադառնում այն նույն տունը, որն ուներ լքելուց առաջ:

Միշտ կգտնվեն գրողներ, որոնք կվերափոխեն իրենց ինքնությունը՝ ժխտելով աքսորականի կարգավիճակը: Խալեդ Հոսեյնին, օրինակ, որդեգրել է գաղթական տերմինը՝ նկարագրելու և՛ իր գրականությունը, և՛ մշակութային անձնական փորձը: Հոսեյնին հեռացավ Աֆղանստանից, երբ փոքր տղա էր և չտեսավ այն սարսափելի իրադարձությունները, որոնք տեղի էին ունենում իր հայրենիքում: Բայց նա մի տեղից է, որտեղ շունչը, աչքերը, հիշողությունը մեկ են, և իր ստեղծագործությունների մեջ ամեն ինչ նկարագրում է այնպես, կարծես տեսել է իր սեփական աչքերով: Քո ազգի, հայրենիքի, մշակույթի և լեզվի մասին այլ լեզվով պատմելն իսկապես շատ դժվար է, բայց քանի որ նա այլևս Աֆղանստանում չէ, այլ Ամերիկայում, անգլերենն այլևս օտար լեզու չէ: Ըստ Ուիլյամ Բոլիաուերի Ամերիկյան գաղափար էր, նախքան աշխարհագրական իրականություն դառնալը /King, Connel, White, 1995: 163/: Արդյո՞ք ամերիկյան երազանքն իրական է, թե՞ Ամերիկյան իսկական էլիդորադո չէ: Ոչ ոք չի կարող հստակ պատասխանել, բայց մի բան ակնհայտ է, որ բոլոր էմիգրանտները հավատում են դրան: Նրանք վստահ են, որ Ամերիկյան հիանալի, արտասովոր վայր է՝ Ոսկե Երկիր, դրախտավայր, խոստումների երկիր, հսկայական մի երկիր հազարավոր մղոններ օվկիանոսից այն կողմ, անբացատրելիորեն հրաշալի, դեռևս չբացահայտված, անհամեմատելի աշխարհի այլ մասերի հետ: Ամերիկյան երազանքը մեռած չէ: Արտագաղթողները նախագծում են իրենց երազանքները իդեալական Նոր Աշխարհի վրա: Բայց Ամերիկայի առասպելը մահանում է գրեթե այն պահին, երբ արտագաղթողը ոտք է դնում օտար հող: Երբ արտագաղթողը ասելություն, կարոտ, լեզվական և կրոնական խոչընդոտ է զգում, ամերիկյան երազանքի առասպելն անհետանում է, և էմիգրանտի նոր արձագանքը Նոր Աշխարհին հիասթափությունը, դառնությունն ու հրաժարումն է /Manfred, 2018: <https://hbr.org/2018/08/dealing-with-disappointment/>:

Ամփոփելով կարելի է ասել, որ անհնար է խոսել ժամանակակից գրականության մասին՝ առանց շոշափելու գլոբալիզացիայի և գաղթի թեմաները: Հասկանալու համար, թե ի՞նչ է էմիգրանտական գրականությունը, մենք պետք է ուսումնասիրենք էմիգրանտ գրողի դերն ինչպես հասարակության, այնպես էլ գրականության մեջ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Brettell C., Hollifield J. Migration Theory. Taylor & Francis, 2015.
2. Brodski J. The Condition We Call Exile // *The New York Review*, January 21, 1988 // URL: <https://www.nybooks.com/issues/1988/01/21/> (Retrieved August 12, 2021).
3. Eagleton T., Jameson F., Said E. Nationalism, Colonialism, and Literature. University of Minnesota Press, 1990.
4. Frank S. Migration and Literature. Palgrave Macmillan, 2008.
5. King R., Connel J., White P. Writing across Worlds. Routledge, 1995.
6. Manfred F. R. Dealing with Disappointment, 2018 // URL: <https://hbr.org/2018/08/dealing-with-disappointment> (Retrieved August 12, 2021).
7. Mardorossian C. From Literature of Exile to Migrant Literature // *Modern Language Studies*, 32 (2), 2003.
8. Schuets A. The Homecomer. Chicago: The University of Chicago Press, 1945.
9. Xavier S. The Migrant Text. McGill-Queen's University Press, 1975.

Ա. СОГОМОНЯН – Поиск идентичности в эмигрантской литературе. –

В быстро меняющемся мире «вопрос принадлежности» остается вопросом времени. Хотя наши корни пытаются удержать нас на родине, во многих случаях эмиграция становится неизбежной. Фактически миграция стала социальной нормой, и возникла необходимость пересмотреть понятия идентичности, принадлежности, дома, а также представить их с другой точки зрения. Эмигрантская литература отражает три основные категории: мифологическую, социологическую и психологическую. XX век считается эпохой миграции, и наша цель - выявить скрытые слои миграции в контексте эмигрантской литературы и поднять ряд вопросов, которые помогут нам лучше интерпретировать специфику эмигрантской литературы.

Ключевые слова: изгнание, эмигрантская литература, ностальгия, память, идентичность, принадлежность, мультикультурализм, общество, психологический автопортрет, интеграция

A. SOGHOMONYAN – *Search for Identity in the Migrant Literature.* –

In a fast-paced world, the issue of belonging remains a matter of time. Although our roots try to keep us in the homeland, in many cases, becoming an emigrant becomes inevitable. Migration has, in fact, become a social norm, and a need has arisen to reconsider the notions of identity, belonging, home, as well as to present them from a different perspective. Migrant literature reflects three main categories: mythological, sociological, and psychological. The 20th century is considered to be the age of migration, and our goal is to uncover the hidden layers of migration in the context of migrant literature, as well as to raise a number of questions that will help us better interpret the features of migrant literature.

Key words: exile, migrant literature, nostalgia, memory, identity, belonging, multiculturalism, society, psychological self-portrait, integration

Ներկայացվել է՝ 03.09.2021

Երաշխավորվել է ԵՊՀ արտասահմանյան գրականության
ամբիոնի կողմից

Ընդունվել է տպագրության՝ 11.11.2021